

Paweł Kwiecień

Edukacja antydyskryminacyjna w Polsce – przegląd działań

grudzień 2014

Spis treści

Edukacja antydyskryminacyjna w Polsce – przegląd działań	1
Co zawiera i dla kogo jest przeznaczone niniejsze opracowanie?	3
Ogólna charakterystyka działań organizacji pozarządowych	4
Działania z zakresu ogólnej edukacji tolerancji	4
Działania z zakresu ogólnej edukacji antydyskryminacyjnej	5
Działania z zakresu edukacji obywatelskiej	6
Działania z zakresu edukacji przeciw mowie nienawiści	6
Działania z zakresu edukacji o wielokulturowości	7
Działania z zakresu edukacji w zakresie praw człowieka	9
Działania z zakresu edukacji historycznej	12
Działania edukacyjne przeciw antysemityzmowi	13
Działania z zakresu edukacji przeciwko nienawiści wobec Romów	14
Działania edukacyjne przeciwko dyskryminacji ze względu na orientację i tożsamość seksualną	15
Działania edukacyjne przeciwko dyskryminacji kobiet	18
Podsumowanie	20
Załącznik 1. Koalicja Edukacji Antydyskryminacyjnej. Lista organizacji członkowskich	23

Co zawiera i dla kogo jest przeznaczone niniejsze opracowanie?

Opracowanie, które przygotowaliśmy dla Państwa w ramach projektu „Sieć tolerancji” jest opisem prowadzonych w ostatnich latach w Polsce działań związanych z edukacją antydyskryminacyjną. Opracowanie zawiera opisy kilkudziesięciu projektów prowadzonych przez organizacje trzeciego sektora. Działania podzieliliśmy ze względu na obszar tematyczny projektu – z zakresu:

1. Ogólnej edukacji tolerancji,
2. Ogólnej edukacji antydyskryminacyjnej,
3. Edukacji obywatelskiej,
4. Edukacji przeciw mowie nienawiści,
5. Edukacji o wielokulturowości,
6. Edukacji w zakresie praw człowieka,
7. Edukacji historycznej.

Zwrócono również uwagę na działania skoncentrowane na redukcji uprzedzeń wobec konkretnych grup mniejszościowych. W tym zakresie wyróżniono działania redukujące negatywne postawy wobec:

1. Żydów,
2. Romów,
3. Osób LGBT (lesbijki, geje, osoby biseksualne i osoby transseksualne),
4. Kobiet.

Opracowanie nie jest spisem kompletnym, a jedynie autorskim opisem tematyki najczęściej pojawiającej się w projektach polskich NGO-sów. Świadomie pominęliśmy działania prowadzone przez partie polityczne oraz przez organizacje, które przeciwdziałając nienawiści wobec jednej grupy mniejszościowej dyskryminują inną.

Ogólna charakterystyka działań organizacji pozarządowych

Szereg polskich organizacji pozarządowych prowadzi działania związane z edukacją antydyskryminacyjną i edukacją na temat mniejszości. W większości są to działania nieskoordynowane, prowadzone bez porozumienia między organizacjami i nie połączone wspólnym adresatem działań, wykorzystywaniem wcześniejszych doświadczeń i programów edukacyjnych lub wspólnym finansowaniem.

Największym i skupiającym najwięcej organizacji pozarządowych i grup nieformalnych gremium jest organizowana przez Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej Koalicja Edukacji Antydyskryminacyjnej. Koalicja skupia pięćdziesiąt dwie¹² organizacje prowadzące działania związane z edukacją antydyskryminacyjną w zakresie: antysemityzmu, nienawiści wobec Romów, niechęci wobec osób cierpiących na zespół Downa, seksizmu oraz homofobii. W składzie Koalicji brakuje organizacji kładących w swoich działaniach nacisku wobec edukacji ukierunkowanej na redukcję postaw nienawiści wobec muzułmanów, Ormian, Rosjan i Niemców. Głównym celem Koalicji jest wprowadzenie edukacji antydyskryminacyjnej do systemu edukacji formalnej w Polsce.

Działania z zakresu ogólnej edukacji tolerancji

Centrum Edukacji Obywatelskiej

Szkoła Tolerancji

Celem projektu jest stworzenie bazy materiałów dla nauczycieli oraz ułatwienie im kontaktu z ekspertami zajmującymi się edukacją antydyskryminacyjną, równościową i międzykulturową. W ramach projektu pięćdziesięciu nauczycieli wzięło udział w kursie e-learningowym oraz szkoleniu stacjonarnym. Dodatkowo, nauczyciele otrzymali gotowe do wykorzystania podczas lekcji scenariusze zajęć.

Program finansowany ze środków Fundacji im. Róży Luxemburg.

Więcej: <http://www.ceo.org.pl/pl/szkoлатolerancji>

---

¹ Stan na dzień 24 listopada 2014 r.

² Pełna lista organizacji wchodzących w skład Koalicji Edukacji Antydyskryminacyjnej w Załączniku 1.

Stowarzyszenie Kulturalno-Edukacyjno-Naukowe "KEN"

Co TY możesz zrobić dla tolerancji?

Projekt miał na celu promowanie dialogu międzykulturowego poprzez nauczanie o wielokulturowym dziedzictwie i wielowiekowej tradycji tolerancji w Polsce. Trenerzy Stowarzyszenia przekonują uczniów do postaw otwartości i zrozumienia wobec przedstawicieli mniejszości religijnych, narodowych, etnicznych i seksualnych.

Projekt finansowany przy wsparciu Urzędu m.st. Warszawy.

Więcej: <http://ken.edu.pl/projekty>

Działania z zakresu ogólnej edukacji antydyskryminacyjnej

Fundacja Autonomia i Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA

Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami

„Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami” to program z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej zapoczątkowany przez Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA w 2005 roku, a od 2008 roku kontynuowany przez Fundację Autonomia. Program jest prowadzony w formie kolejnych edycji³. Program skierowany jest do edukatorów zajmujących się działaniami antydyskryminacyjnymi. W ramach projektu prowadzone są szkolenia dla nauczycieli, warsztaty dla uczniów, a także tworzone są materiały edukacyjne.

Projekt był i jest finansowany przez fundusze Unii Europejskiej, Fundację Edukacja dla Demokracji (w ramach programu Ministerstwa Spraw Zagranicznych), ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych.

Więcej: <http://www.autonomia.org.pl/index.php?id=teksty2&ajdi=30>

---

³ Do tej pory odbyły się cztery edycje (stan na listopad 2014 r.).

Działania z zakresu edukacji obywatelskiej

Centrum Edukacji Obywatelskiej

Scenariusz lekcji „Moja Polska”

Centrum Edukacji Obywatelskiej przygotowało scenariusz lekcji „Moja Polska”. Lekcja uczy nowoczesnego patriotyzmu. Scenariusz porusza kwestie narodowości (również podwójnej), mniejszości narodowych, szowinizmu, rasizmu, antysemityzmu, rozróżnienia między patriotyzmem a nacjonalizmem. Scenariusz został przygotowany w wersji dla uczniów szkół podstawowych oraz gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych.

Więcej: <http://www.ceo.org.pl/pl/koss/news/moja-polska-scenariusze-lekcji>

Działania z zakresu edukacji przeciw mowie nienawiści

Centrum Edukacji Obywatelskiej

Nienawiść – jestem przeciw

Program „Nienawiść – jestem przeciw!” skierowany jest do uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. W ramach projektu uczniowie przeprowadzają własne kampanie internetowe przeciwko mowie nienawiści oraz kampanie lokalne w szkole lub społeczności lokalnej. Działania uczniów są poprzedzone warsztatami na temat mowy nienawiści, kursem internetowym, warsztatem antydyskryminacyjnym oraz wirtualnymi lekcjami. W ramach projektu powstają scenariusze lekcji.

Projekt "Nienawiść - jestem przeciw" realizowany jest we współpracy z Europejskim Centrum Wergelanda w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

Więcej: <http://www.ceo.org.pl/pl/mowanienawisci>

Działania z zakresu edukacji o wielokulturowości

Stowarzyszenie Promocji Wielokulturowości INTERKULTURALNI.PL

Skalskie spotkania z wielokulturowością

Projekt miał na celu organizację siedmiu wydarzeń promujących kultury i literatury mniejszości etnicznych i narodowych oraz najliczniejszych grup imigranckich w Polsce. W ramach projektu odbywały się prelekcje, spotkania autorskie, warsztaty taneczne, warsztaty muzyczne, wydarzenia skierowane do najmłodszych odbiorców oraz projekcje filmowe.

Projekt był dofinansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Więcej: <http://www.interkulturalni.pl/-10.html>

Centrum Edukacji Obywatelskiej

Materiały dla nauczycieli „Wspólna przeszłość – wspólna przyszłość”

W 2008 r. Centrum Edukacji Obywatelskiej przygotowało materiały dla nauczycieli zawierające scenariusze lekcji na temat wielokulturowości na ziemiach polskich z zaznaczeniem wątków kulturowych: niemieckich, żydowskich, tatarskich, łemkowskich, romskich oraz prawosławia. W skład materiałów wchodzi również scenariusz lekcji na temat imigrantów.

Projekt został dofinansowany ze środków Unii Europejskiej oraz Narodowego Centrum Kultury.

Więcej; <http://dialog2008.pl/pliki/557.pdf>

Stowarzyszenie „Jeden Świat”

Opowiadacze świata

W ramach projektu przygotowano publikację, która ma inspirować oraz dać nauczycielom narzędzie do sięgania po tradycyjne opowieści z różnych kultur w edukacji międzykulturowej.

Książka powstała dzięki dofinansowaniu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2011 r.

Publikację można pobrać ze strony: http://cms-files.idcom-web.pl/sites/747/cms/szablony/13928/pliki/publikacja_opowiadacze_swiatea.pdf

Twórcze baśnie

W ramach projektu stworzono publikację, która zawiera scenariusze zajęć dla dzieci i młodzieży z zakresu edukacji międzykulturowej.

Książka powstała dzięki dofinansowaniu Ministerstwa Edukacji Narodowej w 2011 r.

Publikację można pobrać ze strony: http://cms-files.idcom-web.pl/sites/747/cms/szablony/13928/pliki/tb_web.pdf

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej (FRS) przygotowuje i prowadzi szkolenia i warsztaty w zakresie komunikacji międzykulturowej, wybranych aspektów kultur i religii, problemu dyskryminacji i wykluczenia społecznego, a także zjawiska migracji. Adresatami szkoleń i warsztatów FRS są uczniowie, nauczyciele i dyrektorzy szkół. Do tej pory FRS współpracowała z Mazowieckim Urzędem Wojewódzkim (w tym z Wydziałem Spraw Cudzoziemców), Kuratorium Oświaty w Warszawie, Komendą Główną Policji, Fundacją Dzieci Niczyje, Humanity in Action (oddział polski), Studenckim Kołem Naukowo-Artystycznym Pedagogów – SKNAP (działającym przy Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej) oraz ze Społecznym Gimnazjum „Startowa” w Warszawie i szkołami podstawowymi w Raszynie, Czachówku i Emolinku.

Więcej: <http://ffrs.org.pl/aktualne-dzialania/programy-edukacyjne/>

Stowarzyszenie PRO HUMANUM

Warszawa wielu kultur

Projekt zaadresowano do młodzieży szkół ponadgimnazjalnych Warszawy. W ramach projektu powstało sześć scenariuszy zajęć poświęconych Ormianom, Żydom, Karaimom, Ukraińcom, Tatarom i Romom żyjącym w Warszawie. w kolejnych sześciu scenariuszach pokazane zostały miejsca ważne dla danej mniejszości. Projekt zaadresowano do młodzieży szkół ponadgimnazjalnych Warszawy.

Działania zostały dofinansowane ze środków Urzędu m.st. Warszawy.

Więcej: <http://prohumanum.org/?p=258>

Stowarzyszenie Homo Faber

Wielokulturowa Lubelszczyzna

Projekt "Wielokulturowa Lubelszczyzna" to cykl wycieczek po Lubelszczyźnie, których celem jest pokazanie młodym ludziom wielokulturowości regionu, a także obalanie mitów związanych z mniejszościami religijnymi i narodowymi.

Od 2008 r. Stowarzyszenie Homo Faber prowadzi również wymiany młodzieżowe, w których biorą udział młodzi ludzie z Polski, Izraela i Niemiec. Celem wymian jest wymiana doświadczeń i poglądów nt. wspólnej przeszłości.

Więcej: <http://hf.org.pl/ao/index.php?id=1450>

Stowarzyszenie Kolektyw Odrobina Kultury

Multicultural Mosaic of tales and legends

W ramach projektu stworzono sześć krótkich filmów animowanych będących adaptacją bajek: afrykańskiej (ludu Serer), gruzińskiej, romskiej, ukraińskiej, wietnamskiej i żydowskiej. Każda animacja została zrealizowana w trzech wersjach językowych: polskiej, angielskiej oraz wersji oryginalnej.

Projekt odbył się dzięki wsparciu Ambasady Stanów Zjednoczonych w Warszawie.

Więcej: http://www.odrobinakultury.org.pl/?page_id=31

Działania z zakresu edukacji w zakresie praw człowieka

Amnesty International Polska

Prawa Człowieka – Edukacja – Działanie (REAP)

Projekt „Prawa Człowieka – Edukacja – Działanie” (Rights-Education-Action Program, w skrócie REAP) był prowadzony w latach 2002- 2009. Projekt był finansowany przez norweską sekcję Amnesty International jako część działań prowadzonych w dziesięciu krajach (między innymi w Maroku, Indiach, Republice Południowej Afryki, Tajlandii, Słowenii, Izraelu, Turcji). Partnerami AI w tym projekcie byli Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Warszawie i Związek Harcerstwa

Polskiego. Adresatami projektu byli uczniowie, nauczyciele, harcerze i instruktorzy harcerscy oraz dziennikarze. Celem REAP było szkolenie osób-liderów, które wiedzę i umiejętności związane z prawami człowieka przekazywali dalej, na przykład w swoich środowiskach. W ramach projektu przygotowano i wydano materiały edukacyjne, podzielone i dostosowane odpowiednio do grup adresatów.

Więcej: <http://amnesty.org.pl/edukacja/nasze-projekty/prawa-czlowieka-edukacja-dzialanie-reap.html>

Odkryj Siłę Praw Człowieka

Kontynuacją projektu „Prawa człowieka – Edukacja – Działanie” (Rights – Education – Action – Program, REAP) jest projekt „Odkryj Siłę Praw Człowieka”. Projekt miał na celu zwiększenie umiejętności obywatelskich i świadomości prawnej uczniów szkół średnich i gimnazjalnych. Młodzi ludzie – uczestnicy projektu mieli nie tylko poznać, czym są prawa człowieka, ale również nabyć wewnętrzny imperatyw oraz umiejętność do reagowania na przypadki ich łamania. Adresatami projektu są uczniowie i nauczyciele z całej Polski.

Projekt jest współfinansowany ze środków Programu Operacyjnego Fundusz Inicjatyw Obywatelskich.

Więcej: <http://amnesty.org.pl/edukacja/nasze-projekty/odkryj-sile-praw-czlowieka.html>

Szkoła Przyjazna Prawom Człowieka

„Szkoła Przyjazna Prawom Człowieka” (Human Rights Friendly School) to międzynarodowy projekt edukacyjny, w którym bierze udział trzynaście szkół z całego świata, w tym polskie II Liceum Ogólnokształcące z Oddziałami Integracyjnymi im. Cypriana Kamila Norwida w Tychach. Celem projektu jest promowanie wszystkich aspektów praw człowieka (przede wszystkim równość, godność, szacunek i brak dyskryminacji) jako integralnej części życia szkoły.

Przez okres jednego roku w życie szkół mają być włączane prawa człowieka tak, by stały się integralną częścią funkcjonowania szkoły. Działania podzielono na kategorie: samorządność szkolna, relacje między uczniami, uczniami a nauczycielami, szkołą a rodzicami, program nauczania, pozalekcyjna działalność szkoły. Organizatorzy projektu zakładają, że w ciągu roku w każdej ze szkół

wypracowane zostaną modelowe rozwiązania, które będzie można później implementować w innych szkołach.

Projekt ma charakter pilotażowy.

Więcej: <http://amnesty.org.pl/edukacja/nasze-projekty/szkola-przyjazna-prawom-czlowieka.html>

Edukacja dla Godności (Education for Human Dignity)

Projekt „Edukacja dla Godności” prowadzony był w latach 2010-2013 w Polsce, Włoszech i na Słowenii. Celem projektu jest wzrost świadomości i zrozumienia związku ubóstwa z prawami człowieka. Zakres tematyczny działań to: prawa do życia w godności, do zdrowia, edukacji, mieszkania czy decydowania o swoim losie. Projekt promuje równość, partycypację społeczną oraz wartość godnego życia. W ramach projektu stworzono narzędzia (materiały edukacyjne) oraz zorganizowano cykl szkoleń dla stu dwudziestu edukatorów oraz warsztatów dla dwóch tysięcy uczniów.

Projekt był współfinansowany ze środków Komisji Europejskiej.

Więcej: <http://amnesty.org.pl/edukacja/nasze-projekty/edukacja-dla-godnosci.html>

Razem mamy siłę: STOP dyskryminacji

Celem projektu „Razem mamy siłę: STOP dyskryminacji” jest kształtowanie świadomości, zrozumienia i mobilizacja do podejmowania działań zwalczających dyskryminację w społecznościach lokalnych i internetowych. W ramach projektu zostały przygotowane materiały edukacyjne. Dodatkowo, młodzież przygotowała i zrealizowała własne projekty uczniowskie na rzecz zwalczania dyskryminacji w społecznościach lokalnych, zorganizowano szkolenia dla czterdziestu nauczycieli, stu dwudziestu działaczy organizacji pozarządowych oraz seminaria dla stu dwudziestu blogerów. Projekt był prowadzony w latach 2014-2015.

Więcej: <http://amnesty.org.pl/edukacja/nasze-projekty/razem-mamy-sile-stop-dyskryminacji.html>

Działania z zakresu edukacji historycznej

Kampania Przeciw Homofobii

Różowe trójkąty. Zbrodnie nazistów na osobach homoseksualnych w kontekście edukacji antydyskryminacyjnej

Publikacja zawiera przykłady wprowadzania do scenariuszy lekcji tematu zagłady osób nieheteronormatywnych podczas drugiej wojny światowej, informacje o faktach historycznych, a także wspomnienia ocalałych z zagłady oraz przykłady dobrych praktyk.

Publikacja wydana w 2012 r. dzięki dofinansowaniu udzielonemu przez Fundację „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość” w ramach projektu Berlin-Yogyakarta.

Publikację można pobrać ze strony http://www.kph.org.pl/publikacje/rozowe_trojkaty.pdf

Centrum Edukacji Obywatelskiej

Dobrzy ludzie w czasach zła. Irena Sendlerowa, Jan Karski, Janusz Korczak

Projekt ma przybliżyć uczniom szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych biografie Ireny Sendlerowej, Jana Karskiego i Janusza Korczaka, a także zwrócić uwagę na wartości, które im przyświecały. Uczestnicy projektu przygotowują debaty oraz wydarzenia mające na celu upowszechnienie losów Postaci wśród społeczności lokalnej. Projekt jest dofinansowany ze środków Muzeum Historii Polski.

Więcej: <http://blogiceo.nq.pl/dobrzyludzie/>

Centrum Inicjatyw UNESCO

Program edukacyjny „Obojętność boli”

W ramach projektu przygotowano cztery scenariusze zajęć o Sprawiedliwych wśród Narodów Świata związanych z Wrocławiem okresu wojny oraz przetestowano je podczas dziesięciu warsztatów. Oprócz opowieści o Sprawiedliwych, scenariusz zawiera wątki wielokulturowości przedwojennego Wrocławia. Projekt został zrealizowany we współpracy z partnerami z Polski (Towarzystwem im. Edyty Stein,

Muzeum Historii Żydów Polskich), Niemiec (Miejsce Pamięci Milczący Bohaterowie), Austrii (Miejsce Pamięci Mauthausen), Czech (LOS – Liberecka Obcanska Spolecnost), Słowacji (Rada Młodzieżowa Regionu Presov), Holandii (Dom Anny Frank). Projekt sfinansowano ze środków Komisji Europejskiej, Funduszu Wyszehradzkiego, Goethe-Insitut w Warszawie, Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej.

Więcej: <http://unescocentre.pl/strefa-edukacyjna/obojetnosc-boli/>

Wrocław i Drohobycz – miasta Sprawiedliwych

Projekt miał na celu przybliżenie uczniom losów mieszkańców Wrocławia i Drohobycza z położeniem szczególnego nacisku na historię II wojny światowej i biografie Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata. Projekt miał charakter wymiany młodzieżowej (dwudziestu uczniów z LO nr XII we Wrocławiu oraz 20 uczniów ze Specjalizowanej Ukraińskiej Szkoły Średniej I-III stopnia nr 2 w Drohobyczu).

Projekt sfinansowano ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Wiecej: <http://unescocentre.pl/projekt/wroclaw-drohobycz-miasta-sprawiedliwych/>

Działania edukacyjne przeciw antysemityzmowi

Centrum Żydowskie w Oświęcimiu

Program edukacyjny Oszpicin

Program składa się z trzech warsztatów dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych na temat religii żydowskiej oraz historii Żydów w Oświęcimiu. W skład programu wchodzi zajęcia: „Starsi bracia w wierze” (cel: poznanie podstawowych pojęć z zakresu judaizmu), „Czym był Oszpicin?” i „Podążając ich śladem” (poznanie historii Żydów w Oświęcimiu oraz refleksja nad skutkami Zagłady dla miasta).

Więcej: <http://ajcf.pl/centrum-edukacyjne/programy/moi-dawni-sasiedzi/>

Po co nam tolerancja?

Celem projektu jest przeprowadzenie warsztatów dla uczniów oraz nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych. Warsztaty zaprojektowano jako uzupełnienie wizyty w Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau.

Warsztat odbywa się na podstawie projekcji filmu „Niebieskoocy”, będącego zapisem najsłynniejszego ćwiczenia antydyskryminacyjnego przeprowadzonego w USA.

Więcej: <http://ajcf.pl/centrum-edukacyjne/programy/po-co-nam-tolerancja/>

Działania z zakresu edukacji przeciwko nienawiści wobec Romów

Centrum Inicjatyw UNESCO

Dwie kultury - jedno przedszkole

Celem projektu jest przeciwdziałanie wykluczeniu dzieci romskich z edukacji przedszkolnej i stworzenie modelu integracji tych dzieci w przedszkolach. Bezpośrednimi działaniami zostaną objęte wybrane przedszkola Wrocławia i Kamiennej Góry. Przedszkola będą przygotowywane poprzez organizację szkoleń dla nauczycielek i nauczycieli, spotkań z rodzicami przybliżających kulturę romską, zatrudnienie w przedszkolach asystentek i asystentów edukacji romskiej. Projekt ma na celu również motywowanie rodziców romskich do uznania wartości edukacji przedszkolnej.

Projekt jest realizowany w partnerstwie z Domem Spotkań im. Angelusa Silesiusa, Fundacją Familijny Poznań o. dolnośląski, Przedszkolem nr 89 im. Tuwima, Stowarzyszeniem Asystentów Edukacji Romskiej, Queen Maud University z Norwegii.

Projekt jest finansowany ze środków Funduszy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Więcej: <http://unescocentre.pl/aktualnosci/kultury-przedszkole-projekt-finansowanym-srodkow-funduszy-europejskiego-obszaru-gospodarczego/>

Stowarzyszenie Romów w Polsce

Romowie – historia i współczesność

W ramach projektu zorganizowano cykl spotkań z młodzieżą ze szkół ponadgimnazjalnych, których celem było przekazanie informacji i dyskusja dotycząca kultury, historii Romów, a także współczesnych losów tej najliczniejszej mniejszości

etnicznej w naszym kraju, a w rezultacie - redukcja uprzedzeń. W spotkaniach uczestniczyła młodzież romskiego i nie-romskiego pochodzenia.

Projekt zrealizowano dzięki wsparciu Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach programu "Fundusz Inicjatyw Obywatelskich".

Więcej: <http://www.stowarzyszenie.romowie.net/czytnik-artykulow/items/131.html>

Wykluczenie ma też romską twarz – cykl spotkań integracyjno-edukacyjnych

W ramach projektu odbyło się dwanaście warsztatów przeznaczonych dla uczniów powyżej 15 roku życia, uczęszczających do szkół na terenie województwa małopolskiego. Scenariusz warsztatów zakładał przekazanie uczniom informacji na tematy: zjawiska wykluczenia, ubóstwa i marginalizacji, historii i kultury Romów, ich sytuacji społeczno-ekonomicznej w Polsce i innych krajach UE, działaniach UE na rzecz osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Zajęcia posiadały także część warsztatową, skoncentrowaną na problematyce wykluczenia i ubóstwa oraz przeciwdziałania dyskryminacji, rasizmowi i ksenofobii.

Projekt odbył się w 2011 r. dzięki wsparciu finansowemu Komisji Europejskiej udzielonemu za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych

Więcej: <http://www.stowarzyszenie.romowie.net/czytnik-artykulow/items/245.html>

Działania edukacyjne przeciwko dyskryminacji ze względu na orientację i tożsamość seksualną

Fundacja Autonomia

„Milczenie nie jest złotem”

Projekt „Milczenie nie jest złotem” był ukierunkowany na przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na płeć i orientację seksualną, z którymi spotykają się kobiety. Projekt składał się z szeregu działań, takich jak kampania informacyjna, warsztaty dla lesbijek, biseksualistek i innych kobiet, nie identyfikujących się jako heteroseksualne, wydania publikacji poświęconej problematyce dyskryminacji krzyżowej. Elementem projektu związanym z edukacją antydyskryminacyjną było przeprowadzenie szkolenia na temat przeciwdziałania dyskryminacji krzyżowej ze względu na płeć i orientację seksualną skierowane do osób pracujących z kobietami

narażonymi na tego rodzaju dyskryminację. Projekt był współfinansowany przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

Więcej: <http://www.autonomia.org.pl/index.php?id=teksty2&ajdi=45>

Kampania Przeciw Homofobii

Lekcja Równości. Materiały dla nauczycieli i nauczycielek. Jak rozmawiać o orientacji seksualnej w szkole i wspierać młodzież

Publikacja jest przeznaczona dla uczniów i nauczycieli. Zawiera podstawowe informacje na temat homoseksualnej orientacji, związanych z nią uprzedzeń, a także metody wprowadzania tematu LGBT do scenariusza lekcji. Publikacja zawiera również wskazówki, jak nauczyciel (lub inny dorosły) powinien rozmawiać z uczniami o homoseksualizmie.

Publikacja została wydana w 2013 r. Można pobrać ją ze strony: <http://www.kph.org.pl/publikacje/lekcjar.pdf>

Kampania Przeciw Homofobii przygotowała również analityczną publikację dotyczącą sytuacji uczniów nieheteronormatywnych („Lekcja równości. Postawy i potrzeby kadry szkolnej i młodzieży wobec homofobii w szkole”). Publikację można pobrać ze strony: <http://www.kph.org.pl/publikacje/lekcjarownosci.pdf>

Stowarzyszenie Kulturalno-Edukacyjno-Naukowe “KEN”

Lessons against homophobia. Scenario for classes of journalism

Projekt jest skierowany do studentów dziennikarstwa i uczniów klas dziennikarskich. Celem projektu jest opracowanie programu edukacyjnego, który wyrobi u młodych dziennikarzy wrażliwość na temat dyskryminacji osób nieheteronormatywnych.

Projekt wspiera Ambasada Stanów Zjednoczonych w Polsce.

Więcej: <http://ken.edu.pl/projekty>

Fundacja Trans-Fuzja

Fundacja organizuje warsztaty z zakresu transpłciowości. Warsztaty adresowane są do grup eksperckich oraz środowiska LGBTQI. Projekt wspiera Fundacja Mama Cash.

Więcej: <http://fundacja.transfuzja.org/>

Akceptacja. Stowarzyszenie Rodzin i Przyjaciół Osób Homoseksualnych, Biseksualnych i Transpłciowych

Akceptacja Osób LGB w Domu i Szkole

Projekt jest skierowany do rodziców i bliskich osób LGB oraz kadry pedagogicznej z terenu całego kraju. Głównym celem projektu jest szerzenie postawy akceptującej wobec osób LGB, wsparcie ich rodzin i budowanie pozytywnych relacji między członkami tych rodzin oraz aktywizacja społeczna rodziców i bliskich osób LGB. Efektem projektu będzie publikacja zawierająca wywiady z rodzicami osób LGB oraz cykl szkoleń dla nauczycieli. Szkolenia odbędą się w dziesięciu gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Podczas szkoleń rodzice osób LGB będą opowiadać nauczycielom o swoich doświadczeniach.

Więcej: <http://akceptacja.cyberon.com.pl/eog/>

Fundacja na Rzecz Różnorodności Polistrefa

Bezpieczna szkoła. Warsztaty równościowe dla nauczycieli

W ramach projektu zorganizowano cykl szkoleń dla nauczycieli, pedagogów i psychologów szkolnych obejmujących zagadnienia: prawa człowieka, przeciwdziałanie dyskryminacji i przemocy rówieśniczej motywowanej uprzedzeniami, w szczególności homofobią, zjawisko mowy nienawiści, przełamywanie stereotypów i uprzedzeń. Celem szkoleń było dostarczenie wiedzy i narzędzi, które będą pomocne nauczycielom w stworzeniu bezpiecznego i wspierającego środowiska.

Więcej: <http://www.polistrefa.pl/dzialania-i-projekty.html>

Działania edukacyjne przeciwko dyskryminacji kobiet

Fundacja Feminoteka

Raport: Brak misji na wizji i wizji w edukacji. Media publiczne i polityka edukacyjna na rzecz równości płci

Publikacja podzielona jest na dwie części. Pierwsza jest analizą działań Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji oraz mediów publicznych w zakresie stosunku do dyskryminacji/przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć. Druga część publikacji jest oceną stosunku publicznych instytucji edukacyjnych (MEN, MNiSW) a także praktyki szkolnej w ww. zakresie. Publikacja zawiera również analizę polityki równościowej w UE.

Raport został wydany w 2009 r.

Więcej: <http://www.feminoteka.pl/downloads/brakmisjinawizji.pdf>

Przeciwdziałanie przemocy i, przemocy seksualnej wobec dziewcząt. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli

Publikacja zawiera teksty dotyczące przemocy i przemocy seksualnej wobec dziewcząt, analizy zjawiska i sposoby zapobiegania mu, katalog dobrych praktyk. W skład poradnika wchodzi także katalog aktów prawnych dot. ww. zakresu oraz przydatnych publikacji i stron internetowych.

Poradnik został wydany w 2008 r. Publikacja była współfinansowana przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w ramach Funduszu Inicjatyw Obywatelskich

Poradnik można pobrać ze strony http://www.feminoteka.pl/downloads/przeciwdzialanieprzemocyseksualnej_poradnik.pdf

Raport krytyczny: Ślepa na płeć edukacja równościowa po polsku

Raport zawiera teksty dotyczące: ogólnej charakterystyki systemu edukacji w Polsce pod kątem edukacji równościowej w zakresie płci, prób wprowadzenia edukacji seksualnej do oficjalnego programu szkolnego, katalog dobrych praktyk oraz przydatnych publikacji.

Raport został wydany w 2008 r. dzięki wsparciu Fundacji H. Bölla.

Raport można pobrać ze strony http://www.feminoteka.pl/downloads/raport_www.pdf

Stowarzyszenie Kofe(m)ina

Gramy fair!

Projekt ma na celu zapobieganie dyskryminacji ze względu na płeć w środowisku szkolnym i jest skierowany do uczniów i nauczycieli szkół podstawowych i gimnazjalnych z terenu województwa warmińsko-mazurskiego. W ramach projektu zostanie stworzona gra internetowa dla uczniów oraz zostaną przeprowadzone warsztaty dla uczniów i nauczycieli.

Projekt jest realizowany w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

Więcej: <http://www.kofemina.pl/pl/projekty/gramy-fair/>

Podsumowanie

Organizacje pozarządowe w Polsce prowadzą projekty edukacyjne mające na celu redukcję postaw dyskryminacyjnych na kilka sposobów. Najczęściej spotykanym jest przygotowanie scenariuszy zajęć (o charakterystyce ogólnej lub skoncentrowanych na dyskryminacji konkretnej grupy mniejszościowej). Takie scenariusze bywają wprowadzane do programu danej szkoły/klasy w formie zajęć praktycznych, rzadziej w formie wykładu lub prelekcji. Dopóki tego typu zajęcia nie znajdą się w podstawie programowej (na przykład przedmiotu Wiedza o społeczeństwie lub religia/etyka), społeczność szkolna będzie zmuszona opierać się właśnie na działaniach organizacji pozarządowych.

Tematyka zajęć

Zgodnie z teoriami psychologii społecznej, w sytuacji ordynaryjnej, nie mającej charakteru interwencji, najsilniejsze i najbardziej uogólnione oddziaływanie będą miały zajęcia nastawione na ogólną redukcję postaw dyskryminacyjnych – bez koncentrowania się na przeciwdziałaniu niechęci wobec jednej grupy mniejszościowej. Świadczą o tym teorie: generalizacji afektu⁴ i uogólnionego uprzedzenia⁵. Postawy dyskryminacyjne są bowiem konstruktem poznawczym, a negatywne emocje wobec różnych grup mniejszościowych korelują ze sobą – niechęć wobec jednej grupy mniejszościowej przekłada się na niechęć wobec innych grup. Wyniki badań prowadzonych przez jedną z zajmujących się edukacją antidyskryminacyjną organizacji pozarządowych⁶ wykazują, że wśród uczniów warszawskich szkół ponadgimnazjalnych najsilniej powiązane ze sobą są: antysemityzm i homofobia oraz homofobia i islamofobia. Oznacza to, „skutkiem ubocznym” redukcji antysemityzmu będzie spadek poziomu homofobii, nawet jeśli niechęć wobec osób LGBT w ogóle nie będzie ujęta w scenariuszu lekcji. Być może w niektórych szkołach efekt generalizacji afektu będzie miał znaczenie nie tylko dla

---

⁴ Szerzej na ten temat: Pettigrew T. F. (1997). Generalized intergroup contact effects on prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*; Leippe, M.R., Eisenstadt, D. (1994). Generalization of dissonance reduction: Decreasing prejudice through induced compliance. *Journal of Personality and Social Psychology*; Hewstone, M. (2003). Intergroup contact. Panacea for prejudice? *The Psychologist*, 16, 352-355.

⁵ Szerzej na ten temat: Zick A., Kupper B., Hovermann A. (2011). *Intolerance, Prejudice and Discrimination. A European Report*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung; Zick, A., Küpper B., Heitmeyer W. (2010). Prejudices and group-focused enmity – a socio-functional perspective. W: Pelinka A., Bischof K., Stögner K. (red.). *Handbook of Prejudice*. Amherst: Cambria.

⁶ Badania Stowarzyszenia Kulturalno-Edukacyjno-Naukowego „KEN”, 2012 r., niepublikowane.

najważniejszego adresata zajęć – ucznia, ale i dla tego stojącego w tle, tego który wyraża zgodę na przeprowadzenie zajęć antydyskryminacyjnych w szkole – dyrektora, nauczyciela, rodzica. Zajęcia przedstawiane jako ukierunkowane na redukcję postaw homofobicznych mogą spotkać się z zarzutami „promocji homoseksualizmu”. Takich zarzutów nie będzie wobec zajęć o bardziej ogólnej tematyce, które odniosą skutek również w redukcji homofobii. Nie oznacza to, że nie należy wprowadzać tej tematyki do programów edukacyjnych – warto jednak zastanowić się, czy większego skutku nie odniosą zajęcia antydyskryminacyjne jako takie (mowa oczywiście o oddziaływaniu edukacyjnym, a nie szerzej ujętym oddziaływaniu społecznym).

Oprócz zajęć ukierunkowanych na ogólną redukcję postaw dyskryminacyjnych, prowadzone przez polskie organizacje pozarządowe działania edukacyjne można podzielić na zajęcia skupione wokół tematyki:

1. Edukacji obywatelskiej,
2. Edukacji przeciw mowie nienawiści,
3. Edukacji o wielokulturowości,
4. Edukacji w zakresie praw człowieka,
5. Edukacji historycznej.

Przygotowywane i wprowadzane w życie scenariusze lekcji – oprócz skupionych na tematyce ogólnej – czasem koncentrują się na redukcji uprzedzeń wobec konkretnych grup mniejszościowych. W tym zakresie najczęściej można spotkać działania redukujące negatywne postawy wobec:

1. Żydów,
2. Romów,
3. Osób LGBT (lesbijki, geje, osoby biseksualne i osoby transseksualne),
4. Kobiet (te zajęcia często są skupione na przemocowym aspekcie dyskryminacji).

Tematy, które można rozwinąć

Przy próbie uporządkowania edukacyjnych działań antydyskryminacyjnych prowadzonych w ostatnich kilku latach przez organizacje pozarządowe w Polsce

wydaje się, że twórcy scenariuszy warsztatów i innych typów zajęć mogliby zwrócić większą uwagę na dyskryminację osób narodowości rosyjskiej. Resentymenty wciąż są obecne (można zaobserwować je w języku, na przykład w powszechnie stosowanym słowie „Ruscy” zamiast „Rosjanie” lub w kulturze popularnej – piosenka Macieja Maleńczuka „Sługi za szlugi”). Historyczne zaszłości są wzmacniane przez obecne działania władz rosyjskich (zajęcie Krymu, agresywna polityka wobec Ukrainy, nasilenie dyskursu nacjonalistycznego).

Warto zwrócić uwagę na germanofobię, zwłaszcza czerpiącą pożywkę z historii. Scenariusze lekcji o II wojnie światowej, Zagładzie, Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata można wzbogacić komentarzem na temat niemieckich ofiar hitleryzmu lub ruchu oporu w III Rzeszy.

W kilku ostatnich latach niewiele było programów edukacyjnych skoncentrowanych na redukcję niechęci wobec Romów i Ormian. Być może warto byłoby położyć akcent na ten wątek dziedzictwa polskiej i europejskiej wielokulturowości.

Do dużych grup odbiorców nie docierają również zajęcia uwrażliwiające na sytuację osób niepełnosprawnych, ubogich i imigrantów.

Paweł Kwiecień, grudzień 2014 r.

Załącznik 1. Koalicja Edukacji Antydyskryminacyjnej. Lista organizacji członkowskich

Lista organizacji i grup nieformalnych wchodzących w skład Koalicji Edukacji Antydyskryminacyjnej. Stan na 24 listopada 2014 r.

1. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej
2. Amnesty International Polska
3. Fundacja Autonomia
4. Centrum Edukacji Obywatelskiej
5. Centrum Inicjatyw UNESCO
6. Ekspedycja w Głęb Kultury
7. Fundacja Feminoteka
8. Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej
9. Stowarzyszenie Homo Faber
10. Kampania Przeciw Homofobii
11. Stowarzyszenie Lambda Warszawa
12. Stowarzyszenie Inicjatyw Niezależnych MIKUSZEWO
13. Fundacja Dla Odmiany
14. Stowarzyszenie Jeden świat
15. Związek Nauczycielstwa Polskiego
16. Stowarzyszenie Otwarta Rzeczpospolita
17. Grupa Edukatorów Seksualnych PONTON
18. Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego
19. Stowarzyszenie Pro Humanum
20. Fundacja Przestrzeń Kobiet
21. Stowarzyszenie W stronę dziewcząt
22. Stowarzyszenie Rodzin i Opiekunów Osób z Zespołem Downa "Bardziej kochani"
23. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
24. Fundacja Klamra
25. Stowarzyszenie Romów w Polsce
26. Stowarzyszenie Kulturalno-Edukacyjno-Naukowe "KEN"
27. Stowarzyszenie Promocji Wielokulturowości INTERKULTURALNI PL

28. Stowarzyszenie na rzecz Kultury i Dialogu 9/12
29. Grupa Edukacyjna Poradni Zdrowia Psychoseksualnego "Bez tabu"
30. Stowarzyszenie dla Dzieci i Młodzieży SZANSA
31. Fundacja Rozwoju Dzieci im. Jana Amosa Komeńskiego
32. Fundacja Osiem Marzeń
33. Stowarzyszenie "NIGDY WIĘCEJ"
34. Hollaback! Polska
35. Fundacja Trans-Fuzja
36. Centrum Żydowskie w Oświęcimiu
37. Fundacja Rownosc.org.pl
38. Stowarzyszenie Na Rzecz Lesbijek, Gejów, Osób Biseksualnych, Osób Transpłciowych Oraz Osób Queer "Pracownia Różnorodności"
39. Fundacja REVERS
40. Akceptacja. Stowarzyszenie Rodzin i Przyjaciół Osób Homoseksualnych, Biseksualnych i Transpłciowych
41. Stowarzyszenie Kolektyw Odrobina Kultury
42. Fundacja Aktywizacja
43. Stowarzyszenie na rzecz Profilaktyki i Edukacji Seksualnej TUMA
44. Stowarzyszenie Kofe(m)ina
45. Fundacja Pozytywnych Zmian
46. Fundacja na rzecz Różnorodności Polistrefa
47. Fundacja na rzecz Równości
48. Fundacja Ośrodka KARTA
49. ANTERIS Fundacja Pomocy Prawnej
50. Fundacja HerStory
51. Stowarzyszenie Naukowe Psychologia i Seksuologia LGBT
52. Stowarzyszenie Montaż